

Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie
Herausgeber: Schweizerische Gesellschaft für Skandinavische Studien
Band: 59 (2017)

Artikel: Forfatteren som tekstbillede : bagsiden af Vita Andersens Tryghedsnarkomaner (1977)
Autor: Jelsbak, Torben
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858101>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 02.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Forfatteren som tekstbillede

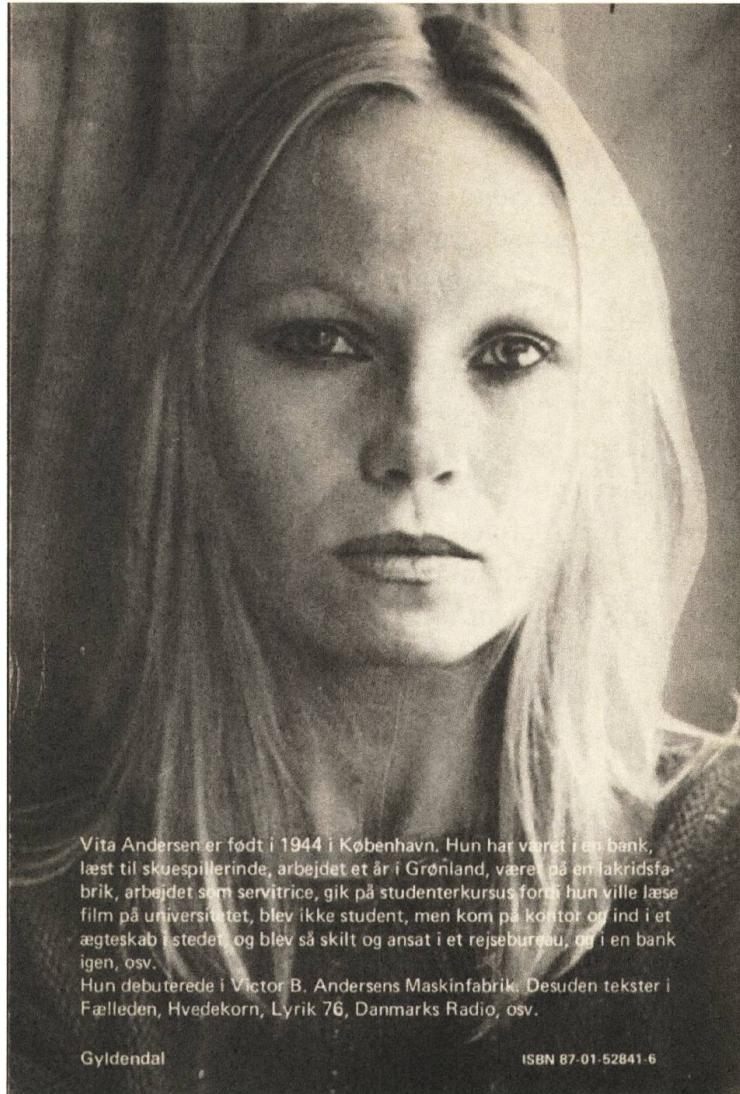
Bagsiden af Vita Andersens *Tryghedsnarkomaner* (1977)

TORBEN JELSBÆK (KØBENHAVN)

Jürg skal i denne festlige anledning ikke snydes for synet af en smuk kvinde. Det er den danske forfatter Vita Andersen (f. 1944), som hun fremtræder på bagsiden af debutdigtsamlingen *Tryghedsnarkomaner*, udgivet på Gyldendal i 1977. Bogen hører til blandt de største publikumssucceser i dansk litteraturhistorie. Med mere end 100.000 solgte eksemplarer blev *Tryghedsnarkomaner* en lyrisk bestseller, der nærmest fra den ene dag til den anden gjorde den autodidakte forfatter til en litterær stjerne og en stilskabende stemme i tidens bølge af såkaldt bekendelseslitteratur eller 'knækprosa', som fænomenet også blev døbt – med henvisning til digtenes enkle, talesprogsagtige form og privat-intime indhold. *Tryghedsnarkomaner* taler hudløst og lige ud af posen om moderne kvindeproblemer, jagten på kærlighed, parforhold, jalousi, mindreværdsfølelse og depression m.m. Denne nye form for brugslyrisk appellerede til et stort kvindeligt læsepublikum og kom til at danne skole i tidens lyrik, og selve ordet *tryghedsnarkoman* er siden gået ind i det danske sprog som betegnelse for en person med "stærk eller overdreven trang til at have trygge rammer om sin tilværelse" (*Den Danske Ordbog*).

Her skal det imidlertid handle om den æstetiske og paratekstuelle præsentation af forfatteren på bogens bagside, som på flere måder var usædvanlig og nyskabende for en skønlitterær bog i 1977. Med Gérard Genette kan en paratekst analyseres som en 'transaktionszone' ("une zone non seulement de transition, mais de *transaction*") (Genette, 1987: 8) for forhandlinger om, hvordan en bog skal læses og hvilket billede forfatteren (eller forlaget) ønsker at tegne af sig selv. Synspunktet i det følgende er, at forfatterpræsentationen bag på *Tryghedsnarkomaner* kan ses som udtryk for forhandlingen af en moderne forfatterrolle, som afspejlede tendenser i datidens medie-billede. Boghistorisk og litteratursociologisk kan den ses som et vidnesbyrd om en afgørende fase i bogtilrettelæggelsens og litteraturens mediehistorie, hvor der for alvor kommer spot på forfatteren og hvor dennes udseende og kropslige fremtræden bliver en central faktor i markedsføringen af litteratur.

Umiddelbart kan eksemplet virke ganske banalt og lige til. Et foto af forfatteren og en bagsidetekst, hvortil kommer de obligatoriske standardoplysninger som forlagets navn og bogens ISBN-nummer. Bagsideteksten vil normalt sortere under det Genette betegner "forlagsparateksten" ("paratexte éditorial"), dvs. den kommercielle varedeklaration, hvormed forlaget henvender sig til den potentielle køber/læser med faktuelle oplysninger om bogens indmad og/eller ophavsmand. Bagsideteksten har i

Vita Andersen er født i 1944 i København. Hun har været i en bank, læst til skuespillerinde, arbejdet et år i Grønland, været på en lakridsfabrik, arbejdet som servitrice, gik på studenterkursus fordi hun ville læse film på universitetet, blev ikke student, men kom på kontor og ind i et ægteskab i stedet, og blev så skilt og ansat i et rejsebureau, og i en bank igen, osv.

Hun debuterede i Victor B. Andersens Maskinfabrik. Desuden tekster i Fælleden, Hvedekorn, Lyrik 76, Danmarks Radio, osv.

Gyldendal

ISBN 87-01-52841-6

*Bagsiden af Vita Andersens digtsamling Tryghedsnarkomaner, 1977
(København: Gyldendal)*

dette tilfælde karakter af en kort biografi over Vita Andersen, svarende til et opslag i et biografisk leksikon, men som vi skal se, er der samtidig flere ting ved teksten, der afviger fra en sådan rent faktisk genrebestemmelse og i stedet peger på forfatterens signatur og kreative tilstedeværelse i bagsideteksten.

Semiotisk set har vi med bogbagsiden at gøre med et multimodalt tegn (Kress, 2010), som forener to forskellige typer eller modaliteter af tegn: billede og skrift. Og hvis man stiller det sådan op, kan man også argumentere for at billedet dominerer over skriften. Portrætfotoet af Vita Andersen fungerer ved sin usædvanlige størrelse som et gigantisk blikfang, der stjæler hele billedet. Bagsideteksten er sat i hvid skrift direkte på billedet og er svært læselig de steder, hvor den farvemæssigt går i ét med forfatterens blonde hårlokker. Kombinationen af foto og transparent tekstfelt skaber en flygtig, populærkulturel æstetik, som giver associationer til opsætningen i et ugeblad. Som helhed rummer opstillingen samtidig en dokumentarisk virkelighedseffekt, der betoner Vita Andersen som værkets afsender og hovedperson.

Vita Andersen fremtræder på billedet på én gang sårbar og cool. Hun ser direkte i øjnene på beskueren, hvilke giver indtryk af kontakt, nærvær og autenticitet, og hun er iført striktrøje, hvilket sammen med gardinet i baggrunden signalerer hjem og privatsfære, men samtidig er der noget upersonligt over poseringen, som igen rummer associationer til populærkulturelle fænomener som modedefotografi eller reklameæstetik. Billedet har intet spontant eller situationsagtigt over sig, men byder snarere på en professionel iscenesættelse af forfatteren som ung + smuk blondine = sexsymbol (de sørgmodige sovekammerøjne).

Forekomsten af forfatterfotografier på bogomslag var ikke noget uset fænomen i dansk litteratur i 1977, men Vita Andersens på én gang personlige og populærkulturelle iscenesættelse var usædvanlig for en skønlitterær bog. Langt op i det 20. århundrede var det endnu normen at nye danske skønlitterære bøger udkom i en rent litterær indpakning uden påtrængende fotografiske virkelighedsreferencer. Årsagen var formentlig, at fotografiet endnu blev anset for et massekulturelt fænomen og som sådan ikke blev fundet egnet som indpakning af bøger af 'kunstnerisk' indhold, som til gengæld udmærket kunne være illustreret af grafik eller anden billedkunst i fotografisk reproduktion. Men i løbet af 1960'erne blev denne norm og det implicite hierarki mellem finkultur og populærkultur udfordret af forskellige tendenser inden for samtidskunst og medieudvikling, som tilsammen fremprovokerede en ændring af fotografiets status i den litterære kultur.

Et interessant eksempel på denne tendens er Per Højholts roman *6512* (1969), hvor forfatteren trådte frem på bagsiden i en manipuleret fotografisk iscenesættelse med en gigantisk pegefinger, som viste hen til en understillet bagsidetekst, hvor Højholt erklærede sig som forfatter af bogen samtidig med at han – i overensstemmelse med samtidig modernistisk og strukturalistisk tekstteori – fralagde sig ethvert ansvar for den. *6512* udkom to år efter at Roland Barthes' i sit berømte essay-manifest "The Death of the Author" (Barthes, 1967) havde erklæret forfatterintention og biografisk kontekst som irrelevante for læsningen af litteratur. Men Barthes og Højholt var her oppe imod en mediehistorisk udvikling, der var godt på vej til at

gøre et så asketisk og ikonoklastisk syn på forfatteren bag teksten empirisk uholdbart.

Ironisk nok var det netop i årene omkring at Barthes skrev sit essay, at den internationale forlagsbranche for alvor begyndte at anvende forfatterfotografier som del af parateksten og markedsføringen af litteratur. Et skelsættende, dansk eksempel i den retning er Suzanne Brøggers essaysamling *Kærlighedens veje og vildveje* fra 1975, hvor forfatteren tonede frem på forsiden i en glamourøs iscenesættelse iført hat med slør, pels om halsen og kohl om øjnene. Suzanne Brøggers fremtræden på 1970'ernes litterære parnas udgør et historisk mønstereksempel på en forfatter, der ikke veg tilbage for at bruge sig selv og sin egen billedskønne fremtræden som en (endog meget) aktiv del af sin forfatterpersona. Louise Zeuthen bringer i sin nylige biografi om forfatteren en lang række eksempler på, hvordan Brøgger brugte sit køn og sin stærke erotiske appel som effektive komponenter i sin offentlige iscenesættelse i sig selv som forfatter og mediepersonlighed (Zeuthen, 2014).

De to eksempler vidner tilsammen om den tiltagende medialisering af forfatterrollen, som finder sted i perioden. Jon Helt Haarder har beskrevet det som en overgang fra en såkaldt 'modernistisk' forfatterfunktion, som byggede på doktrinen om kunstværkets autonomi og idéen om forfatterens fravær i teksten, til en 'politisk' forfatterfunktion, som implicerede en opblødning af skellet mellem offentlig og privat og mellem værk og forfatter (Haarder, 2014: 33-55). Forskellen på de to forfatterroller er samtidig forbundet med en mediehistorisk udvikling. Hvor den modernistiske forfatterfunktion endnu havde sine rødder i bogtrykkulturen og i sit kunst- og litteratursyn forsøgte at ophøje den trykte teksts afsenderforhold (forfatteren som fraværende) til æstetisk norm, reflekterede den politiske forfatterfunktion en moderne mediesituation med nye billedbårne massemedier som fjernsyn og ugepresse, som indebar en hidtil uset eksponering af offentlige og kendte personers visuelle og kropslige fremtræden og privatliv.

Vi har hermed indkredset nogle konturer af det litteratur- og mediehistoriske landskab, som Vita Andersen trådte ind i med sin gennembrudsbog. *Hold Kæft og vær smuk* kaldte hun sin næste bog fra 1978 – med en anden magtfuld paratekstuel gestus, der foruden at henvise til temaer i selve bogen også kan stå som motto for forfatterens ambivalente fremtræden og positionering – midt i kvindefrigørelsens og den seksuelle frigørelses årti. Læst med tidens briller kunne Vita Andersens tidlige bøger læses som en kritik af et patriarkalsk kvindesyn, som reducerede kvinden til passivt sexobjekt eller til en narcissistisk spejling af mandens begær (et ledemotiv i *Tryghedsnarkomaner*), men samtidig var hun i lighed med Suzanne Brøgger ikke bleg for selv at bruge sig selv og sin egen erotiske appel som en del af markedsføringen af det budskab.

Symptomatisk nok har vi indtil nu kun talt om billedet – og ikke forholdt os til bagsideteksten, som imidlertid også er en kommentar værd. Der er som nævnt tale om en levnedsbetegnelse – af længde og indhold svarende nogenlunde til, hvad man kunne forvente at finde i et biografisk leksikon som fx *Kraks Blå Bog*. Vi får her en række biografiske standardoplysninger: forfatterens alder, baggrund og tidligere

beskæftigelser, hvortil kommer henvisninger til tidligere publikationer i tidsskrifter. Men både ved sin detaljerighed og ved sin fremstillingsform er teksten usædvanlig for en forfatterpræsentation i en skønlitterær debutbog.

For det første er der noget med selve informationsøkonomien. Hvorfor skal vi vide at Vita Andersen har arbejdet i en bank eller været et år i Grønland? Er det relevant for læsningen af bogen, kan man spørge? – Samtidig frembyder teksten en række sproglige træk, som bryder med den faktuelle og officielle stil man kunne forvente af genren biografisk opslagsartikel. Det gælder for det første den uformelle, mundtlige form med den parataktiske ophobning af sideordnede sætningsled og de talesprogsagtige formuleringer og demonstrativt upræcise, generiske udtryk ("har været i en bank" i stedet for 'været ansat i' osv.). Dernæst kan man ikke undgå at falde over de pudsige indskud af en mere fortællende og forklarende fremstillingsform (jf. adverbier som "fordi", "kom ind i et ægteskab *i stedet*"), som heller ikke hører hjemme i en 'faktuel' biografisk opslagsartikel, men til gengæld indskrives en art logisk og narrativ sammenhæng i tekstens tilsyneladende usorterede virvar af biografiske facts.

De ræsonnerende småord installerer et personligt perspektiv og en værdiladning i teksten, som peger på forfatteren som afsender, samtidig med at formuleringerne emmer af en bestemt tidstypisk kønspolitisk diskurs – et underforstået "holdnings- eller interessefællesskab" mellem forfatter og læser, som netop var et kendetegn ved 1970'ernes bekendelseslitteratur (Skyum-Nielsen, 1983: 7). Vi forstår at Vita Andersen har haft projekter og drømme, som ikke er blevet realiseret, og at der på hendes vej gennem livet har været en konflikt mellem disse drømme og realiseringen af en mere traditionel kvinderolle med mand og ægteskab, som på forskellige tidspunkter har fungeret som forhindring (eller afledning) for de mere kunstneriske tilbøjeligheder (skuespil, film).

Den sluttende passus, som pertentligt oplister Vita Andersens publikationsliste med tidligere optrædener i førende og prestigefyldte litteraturtidsskrifter som *Victor B. Andersens Maskinfabrik* og *Hvedekorn* fungerer som en slutning på denne lille fortælling, der samtidig gør det tydeligt, hvordan hele forfatterportrættet er bygget over en eventyragtig skabelon med den fattige unge helt(inde), der må besejre en række forhindringer i sin jagt på lykken – en figur, der genfindes som et genkommende mønster i flere af Andersens digte og noveller fra denne fase i forfatterskabet (Mai, 2013).

Samlet set kan forfatterpræsentationen bagpå *Tryghedsnarkomaner* ses som artikulation og forhandling af en historisk specifik forfatterrolle, som vægtede forbindelsen mellem kunst og liv og relevansen af livserfaringer som ressource og symbolsk kapitalform i litteraturen. Konstellationen af billede og skrift leverer samtidig en illustration af en afgørende fase i litteraturens mediehistorie, hvor forfatteren træder i forgrunden – som ansigt, krop og køn. Et blik på den positive modtagelse af digtsamlingen i den samtidige litteraturkritik vidner om, hvordan Vita Andersens æstetiske gestaltning af liv og skrift og privat og offentligt fungerede som en effektiv strategi til litterær fornyelse og anerkendelse i 1977, hvorimod forfatteren kom i

modvind i det følgende årti, da en ny lyrisk modernisme (med fokus på specifikt litterære værdier) gjorde sit indtog i dansk litteratur – med bekendelseslitteraturen og kvindelige forfattere som Vita Andersen som Prügelknabe (Mai, 2013: 4-6). Til gengæld synes forfatterskabet netop i disse år at opleve en renæssance, hvilket bl.a. har manifesteret sig i udgivelsen i 2013 af en ny samleudgave af *Tryghedsnarkomaner* og *Hold kæft og vær smuk* med forord af forfatteren Olga Ravn. I et mediehistorisk perspektiv er det nærliggende at se den fornyede interesse for Vita Andersen som en tendens, der er forbundet med udviklinger i vor tids digitale mediebillede og især udbredelsen af billedbaserede sociale netværksmedier som Facebook og Instagram, som på ny har aktualiseret forholdet mellem privat og offentligt og som formentlig i fremtiden yderligere vil forskyde forholdet mellem skrift og billede i den litterære kultur.

Litteratur

- Andersen, Vita. 1977. *Tryghedsnarkomaner* (København: Gyldendal).
- Andersen, Vita. 1979. *Hold kæft og vær smuk* (København: Gyldendal).
- Barthes, Roland. 1967. "The Death of the Author", *Aspen*, 5-6.
- Genette, Gérard. 1987. *Seuils* (Paris: Éditions du Seuil).
- Haarder, Jon Helt. 2014. *Performativ biografisme: En hovedstrømning i det senmodernes skandinaviske litteratur* (København: Gyldendal).
- Højholt, Per. 1969. *6512* (København: Det Schönbergske Forlag).
- Kress, Gunther. 2010. *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary communication* (London & New York: Routledge).
- Mai, Anne Marie. 2013. "Vita revisited", *Kritik*, 208: 4-18.
- Skyum-Nielsen, Erik. 1983. "80'er-gespenstet – om en tendens i ny dansk lyrik", *Bogens verden*, 1: 6-11.
- Zeuthen, Louise. 2014. *Krukke. En biografi om Suzanne Brøgger* (København: Gyldendal).